

GÖKHAN ÇETİNSAYA

OSMANLI İMPARATORLUĞU

- YENİ BİR TARİH -

GİRİŞ

Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişme noktasında yer alan Osmanlı İmparatorluğu, yüzyıllar boyunca bu kıtalar arasındaki ana bağlantı ve geçiş noktaları ile kara ve deniz yollarının büyük bir bölümünde hüküm sürdü. Osmanlılar jeopolitik konumları itibariyle dünya tarihinde merkezî bir rol oynadılar.

Osmanlı İmparatorluğu dünya tarihinin en büyük, en güçlü, en geniş yüzölçümlü ve en uzun ömürlü imparatorluklarından biriydi. Bir hanedan imparatorluğu olan Osmanlı, diğer imparatorluklar gibi, çok sayıda farklı etnik, dinî, dilsel ve kültürel gruba hükmetmiştir. Avrupalılar Osmanlılardan Türkler, Osmanlı topraklarından Türkiye ve imparatorluktan Türk imparatorluğu olarak bahsetse de Osmanlı İmparatorluğu 'Türkiye' değildi.

İslam ve Türk-Moğol tarihindeki devletler arasında Osmanlı İmparatorluğu en uzun ömürlü olanıdır. Dünya tarihinde de uzun ömürlü imparatorluklardan biriydi. 'Modern öncesi', 'erken modern' ve 'modern' diye tabir edilen dönemlerde hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu hariç, Akdeniz Havzası ve Batı Asya'daki diğer büyük imparatorlukların hepsinden daha uzun ömürlü olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu aynı zamanda yüzölçümü itibariyle dünya tarihindeki en büyük imparatorluklardan biriydi. Akdeniz imparatorlukları arasında sadece Roma dünya yüzeyinin daha büyük bir bölümüne hükmetmiştir. Tıpkı Bizans gibi Osmanlılar da Avrupa, Asya ve Afrika'da birbirinden çok farklı coğrafyalara hükmediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzölçümü 1580'lerde 2,5 milyon km²'ye, 1670'lerde ise 3,8 milyon km²'ye ulaştı. Osmanlı toprakları batıda Fas sınırlarından Viyana yakınlarına, doğuda Hint Okyanusu'na, kuzeyde Pontus Bozkırlarına, güneyde Nil Nehri ve Sahra Çölü'ne kadar uzanıyordu.

16. ve 17. yüzyıllarda gücünün zirvesinde olan Osmanlılar, Güneydoğu Avrupa'nın tamamına, Kuzey Afrika'nın büyük bölümüne ve (İran hariç) bugünkü Orta Doğu'ya hükmediyordu. Batıda Macaristan ve Cezayir'den doğuda Azerbaycan ve Basra Körfezi emirliklerine, kuzeyde Slovakya ve

Ukrayna'dan güneyde Eritre ve Yemen'e kadar otuzdan fazla modern devlet bir zamanlar tamamen veya kısmen Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı.

Osmanlı İmparatorluğu, Avrasya'nın kadim kültürlerini oluşturan etnik ve dinî grupların çoğuna hükmetmiştir. Bunlar arasında Kuzey Afrika'nın Berberîlerinden Kafkasya kavimlerine, Ulahlardan Yemenlilere kadar çok geniş bir coğrafyada yaşayan birbirinden farklı halklar bulunmaktadır. Osmanlı hâkimiyeti Avrupa, Asya ve Afrika'da yönettiği bu çeşitli etnik ve dinî gruplar üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır.

Bu farklı halkların büyük çoğunluğu İbrahimî dinlerden birine bağlıydı: İslam, Hristiyanlık ve Musevilik. Osmanlı yönetimi dinî anlayış bakımından -en azından dönemin diğer devletlerine kıyasla- hoşgörülü olarak adlandırılacak bir yönetimdi. Sünni ve Şii Müslümanlar ile Ortodoks, Katolik ve Protestan Hristiyanlar da dâhil olmak üzere bu farklı mezheplere mensup tebaa Osmanlı şemsiyesi yahut 'Osmanlı barışı' altında -yine dünyadaki örneklerle kıyasla- emniyet içinde yaşıyordu.

Osmanlı Devleti'nin resmî dili ve yönetici sınıfın konuştuğu dil Türkçeydi. Osmanlı topraklarında ise yaklaşık yüz farklı dil ve lehçe konuşulmaktaydı. Bunların başında, sadece imparatorluğun Arap halkları arasında değil, aynı zamanda dinî ve hukuki alanlarda da yaygın olan Arapça gelir. İmparatorlukta konuşulan veya yazılan diğer dillere örnek olarak; Rumca, Kürtçe, Arnavutça, Ermenice, İbranice, Ladino (Yahudi İspanyolcası) ve Macarca ile çeşitli Slav ve Kafkas dilleri sayılabilir.

Akdeniz'in kıyı bölgelerinden Anadolu'nun ve İran'ın yaylalarına, Kuzey Afrika ve Arabistan çöllerinden Balkanlar ve Kafkasya dağlarına ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara kadar uzanan imparatorluğun insan çeşitliliği, coğrafyasının çeşitliliğiyle eşleşiyordu. Bu coğrafi çeşitlilik, çeşitli kentsel ve kırsal yerleşim biçimlerinin yanı sıra, Anadolu'nun keçi ve koyun çobanı Türkmen ve Kürt aşiretleri ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın deve yetiştiricisi Arap ve Bedevi kabileleri de dâhil olmak üzere pastoral göçebe yaşamı içeren zengin çeşitlilikte bir beşerî coğrafyaya yol açmıştır.

Her ne kadar dünya tarihçiliğinde, büyük bir deniz imparatorluğu olmadığı için Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek bir dünya gücü olup olmadığı tartışılsa da Osmanlıların -yani imparatorluğun yönetici sınıfı veya devlet elitlerinin- bu hususta hiçbir şüphesi yoktu.¹ Osmanlı yönetici sınıfı imparatorluklarını

1 Bkz. Gabor Agoston, "Karşılaştırmalı Perspektifle Osmanlı Askeri ve Deniz Gücü: İnebahtı Öncesi ve Sonrası," *Tarih Dergisi*, 76 (2022), s. 1-19.

kesinlikle bir dünya gücü olarak görüyorlardı. Kendilerini ‘yedi iklimin ve [eski] dünyanın dört bucağının efendileri’, devletlerini ise ‘devlet-i aliyye-i Osmâniyye’ (yüce Osmanlı Devleti) ve ‘devlet-i ebed müddet’ (ebedî devlet) olarak tanımlıyorlardı.

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa ve Asya’daki rakipleri Osmanlı İmparatorluğu’nu askerî ve idari bakımdan dönemin en güçlü imparatorluğu olarak görüyorlardı. Osmanlılar bu statüyü jeopolitik konumları, büyük nüfusları, geniş toprakları ve kullandıkları zengin ekonomik kaynakları sayesinde elde ettiler. Hepsinden önemlisi, stratejik amaçlarını gerçekleştirmek için bütün bu unsurları kullanabilen etkili bir (merkezî ve yerel) yönetim düzeni uyguladılar.²

Osmanlıların mali ve askerî gücü, imparatorluğun ekonomik ve insan kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmelerine dayanıyordu. Bu sayede topraklarında düzen sağlanabildi ve vergi sistemi işletebildi. Ve üretilen servet, Osmanlıların hem Doğu’daki hem de Batı’daki rakiplerinden sayıca üstün ordular yetiştirmesine olanak sağladı. Osmanlı ordusu, 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar çağdaşı devletler tarafından zamanın en etkili ve zorlu askerî gücü olarak kabul edildi. Osmanlı toprak ve vergi sisteminin avantajları, imparatorluğun kaynaklarının etkin bir şekilde yönetilmesi, büyük düzenli ordular, silah ve mühimmat üretiminde kendi kendine yeterlilik ile üstün lojistik ve ikmal ağları; bütün bunlar Osmanlı’nın 17. yüzyılın sonlarına kadar Doğulu ve Batılı rakiplerine karşı askerî üstünlüğünü korumasını sağladı. Osmanlılar ancak stratejik sınırlarını zorlamaya başladıktan, mali kapasitelerini yitirdikten ve bütün rakipleri kendisine karşı birleştikten sonra güçlerini yitirmeye başladılar.³

Osmanlı mali ve askerî kapasitesi birbirini besleyerek büyüdü. Her yeni fetih hazineye yeni gelirler getirdi ve hazine gelirleri arttıkça Osmanlılar daha güçlü bir askerî ve lojistik kapasiteye sahip oldu. 16. yüzyıl sonlarına kadar devam eden bütçe fazlası ve etkin lojistik sistemi Osmanlıların büyük ordularla düzenli askerî seferlere girişebilmesine imkân verdi. Bu seferlerin her biri imparatorluğun sınırlarını daha da genişletti ve yeni kaynaklar getirdi. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde, özellikle Suriye ve Mısır’daki fetihlerin de bir sonucu

2 Bkz. Gabor Agoston, “The Ottomans: From Frontier Principality to Empire”, *The Practice of Strategy: From Alexander the Great to the Present*, ed. J. A. Olsen and C. S. Gray (Oxford, OUP, 2011), s. 105-131.

3 Bu konuda her bölümün sonunda yer alan okuma listelerinde Gabor Agoston’un sıralanan çalışmalarına bakılabilir.

olarak, Osmanlı merkezî hazinesi yirmi yıldan kısa bir süre içinde yaklaşık dört katına çıktı. İmparatorluğun sadece sınırları değil, nüfusu ve ekonomisi de büyüdü. 1580'lere gelindiğinde nüfus yaklaşık 20 ila 25 milyona ulaşmış, bu da Osmanlı İmparatorluğu'nu Çin ve Bâbürlü Hindistanı'ndan sonra dünyanın üçüncü büyük imparatorluğu hâline getirmişti. Artan büyüklüğü ve zenginliği askerî gücü besledi ve Osmanlı'yı yüzyıllar boyunca, yaklaşık olarak 1770'lere kadar dünyanın en büyük güçlerinden biri hâline getirdi.

'Avrupa'nın hasta adamı' olarak görülmeye başlandığı 19. yüzyılda bile, Osmanlı Devleti Avrupa'nın Büyük Güçlerinden biri olarak görülmeye devam etmiştir. Büyük Güçler listesinin son sırasında yer alsa bile uluslararası ilişkilerde yine de önemli bir güç olmaya devam etti, daha güçlü devletlerin çıkarlarını ve eylemlerini etkileme gücüne sahip oldu. Hatta bu dönemde 'yumuşak güç' bakımından daha da güçlü yahut etkili olduğu söylenebilir. Zira 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle son bağımsız İslam devleti olarak kabul edilen Osmanlı, Avrupa emperyalizmi ve sömürgeciliği karşısında Hilafetin ve dünyadaki tahminen 300 milyon Müslümanın koruyucusu hâline geldi.

14. yüzyılın başında kuzeybatı Anadolu'da tarih sahnesine çıkan Osman Bey'in küçük akıncı grubunun yüzyıllar boyunca dünya tarihine damgasını vuracak büyük bir imparatorluğa dönüşeceğini herhalde hiç kimse tahmin edemezdi. Bu kitap bunun nasıl gerçekleştiğinin hikayesidir.